

De Gaulle, te pāura H 'e 'o Pōrīnetia

De Gaulle, te pāura H 'e 'o Pōrīnetia

Nō te 'erera'a i te tauturu Marite nō te ha'amau i te tahi pūai o te nu'u, tē fa'aite ra te tēnerara De Gaulle i te fāri'ira'a i te pāura 'ātōmī 'ei tapao 'e 'ei rāve'a nō te ti'amāra'a o te nūna'a (de Gaulle 'e te pāura Farāni). 'Ua fa'arahi ā 'ōna i teie mana'o nō te pāura H (mauha'a 'ātōmī), o tei fa'ahepo iāna 'ia 'imi i te tahi vāhi pupuhira'a 'āpī (mā'itira'a i te vāhi) nō te fa'aora i tāna 'ohipa hau i te ha'amā i fa'atupuhia e te mau tāmatarā'a i te fenua 'Āreteria. 'Ua rave 'o Farāni i te mau tāmatarā'a mātāmua o tāna pāura 'ātōmī i te mētēpara 'o « Sahara, i te mau vāhi pupuhira'a nō Reggane (te mau pupuhira'a nā roto i te aore mai fepuare 1960 mai ā) 'e nō In-Ecker (te mau pāura mai novema 1961 mai ā) ^[1]. Tē fa'aitoito nei te fa'aotira'a e fa'aaui i te ti'amāra'a o te fenua 'Āreteria i teie tītorotorora'a. Tē fa'aite nei te mau vāhi pupuhira'a nō « Sahara » i tō rātou mau 'ōti'a i te pae poritita, 'e tae noa atu i te pae rāve'a 'aravihi : Tē fa'atupu nei te mau pāura i ravehia i roto i te mau ana o te mou'a tarāni nō Hoggar, i In-Ecker, i te hepohepo o te mau 'Iite o te FIA (hi'opo'ara'a nō roto mai i te hi'opo'ara'a Beryl, i te mahana mātāmua nō Mē 1962). 'Aita te vāhi e fa'ati'a ia tātou 'ia feruri i te mau pāura pūai o te pāura H nō 'ananahi.

E ti'ara'a rahi tō De Gaulle i roto i te fa'aotira'a e fāna'o mai i te tahi pāura 'ātōmī, 'oia ho'i tei fa'ahepo i te 'imira'a i te tahi vāhi 'āpī, tei 'itehia i te pae hope'a i te pae Tuamotu. 'Aita tōna hina'aro rahi 'ia hāmanihia te pāura H hou te manuiara'a o te ha'amaita'ira'a o te mau rāve'a nō te hāpono i te pāura ; 'ua fa'aitoito teie 'ohipa i te nu'u fa'ehau 'ia mā'iti i te mau vāhi nō Pōrīnetia, e mā'itira'a teie o tei ha'apāpū i tō rātou hina'aro e nati tāmāu ia Tahiti i te fenua Farāni.

Fa'ariro i te fenua Farāni 'ei mana 't?m? ti'am? : te tahi m?'itira'a i t'u'aparauhia i mua i te n?na'a, ter? r?, e mea fifi roa 'ia fa'ahepo i te mau ti'a fa'atere poritita 'e i te nu'u

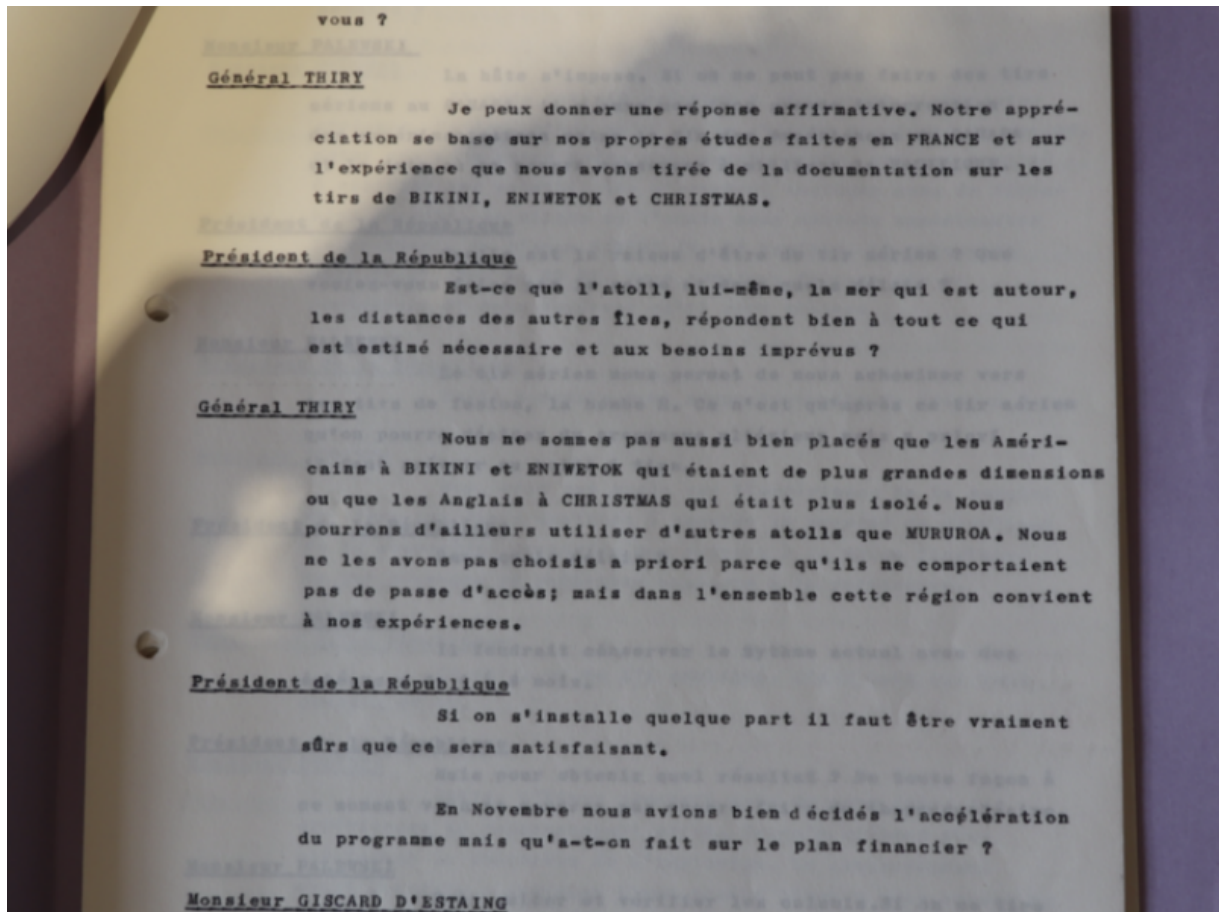
E ha'amau te mau fa'atere o te mau Nu'u fa'ehau i te pūai o te nu'u nā roto i te tahi mau ture fa'anahora'a : E mā'iti te 'Āpo'ora'a mana hope i te mau ha'amāu'ara'a nō te roara'a e pae matahiti. 'Ua 'ōpua o Pierre Messmer, te hō'ē 'ati a de Gaulle, o tei tāpe'ahia i roto i te Fa'aterera'a nō te Pārurura'a mai fepuare 1960 e tae roa atu i te haerera'a o te tēnerara i te matahiti 1969, e « amo i te hōpoi'a » nō te fa'anahora'a 'ātōmī i mua i te mana'o o te nūna'a ^[2]. 'Ua fa'ariro 'o De Gaulle i terā 'ohipa 'ei tuha'a o te fifi. Tē tau nei 'ōna i te mana'o o te feiā e mana'o ra e, e mea tano 'ia fa'ati'aturi i te nūna'a, ma te parau e, e tītau-roahia te mau rāve'a fa'ehau nō te ti'amāra'a o te fenua : « E'ita te hō'ē nūna'a rahi e nehenehe e fa'aru'e i te mau maita'i 'e i te mau hōpoi'a o tōna pārurura'a i te fenua 'āi'a, 'e e'ita ato'a 'oia e tāpe'a i te

mana’o a te nūna’a^[3].

E 5,44%(i ni’a i te hānere) te fāito o te THF i roto i te ture nō te matahiti 1960, o tei ‘ōpua-ato’ahia nō te turu i te tama’i nō ‘Āreteria. ‘Ei fa’aaura’a, ‘ua nae’ahia te moni a te nu’u i te fāito 1,46% o te THF i te matahiti 2015 ‘e ‘aita roa atu ‘oia i hau i te fāito e 2% mai taua taime mai ā, terā ĩa te fā o te tāpura faufa’a nō te matahiti 2024. E piti taime tō te ‘Āpo’ora’a rahi pāto’ira’a i te ture a Messmer. Tē fa’a’ohipa ra te fa’atere hau mātāmua ‘o Debré, i te parau 49.3 : E amo ‘oia i te hōpoi’a o tāna fa’aterera’a hau ‘e e fa’aruru ‘oia e toru fa’ahapara’a. Tē ti’a nei i mua iāna te « pae ‘atau » nō ‘Ātaranitita (Reynaud), te tuha’a i rōpū nō ‘Europa (Lecanuet), ‘e te mau Teretitiano e hina’aro ra i te tanora’a, nō te pāto’i i te hō’ē pāura nō ‘Europa, e tae noa atu i te pae ‘aui (tē fa’ahiti ra ‘o Chandernagor i te hō’ē « rāve’a nō te pāto’i i te Papa Ture »). ‘Eiaha ‘ia ha’amo’ehia te feiā « ti’amā » mai ia Jean-Marie Le Pen, o tei hina’aro e ‘aro i te « fa’ata’ahurira’a » i te fenua ‘Āreteria « maoti i te hōro’a i te tahi tuha’a moni rahi nō

pāto’i i te hō’ē pāura nō ‘Europa, e tae noa atu i te pae ‘aui (tē fa’ahiti ra ‘o Chandernagor i te hō’ē « rāve’a nō te pāto’i i te Papa Ture »). ‘Eiaha ‘ia ha’amo’ehia te feiā « ti’amā » mai ia Jean-Marie Le Pen, o tei hina’aro e ‘aro i te « fa’ata’ahurira’a » i te fenua ‘Āreteria « maoti i te hōro’a i te tahi tuha’a moni rahi nō te hō’ē tama’i, o tā tātou e ‘ore paha e rave », te hō’ē fa’ahanahanara’a (hina’aro-’orehia ?) i te pi’ira’a nō te fa’atururira’a mana’o^[4]. ‘Ua fāna’o te fa’ahapara’a tāta’itahi i ‘ātopa, novema ‘e tītema 1960, tau reo ‘āpī, ma te ‘ore e tāpe’a i te fa’aotira’a o te ture-fa’anahora’a i te ‘āva’e tītema 1960. ‘Ua fa’ata’ahia teie 31 miriā tārā marite nō te roara’a e 5 matahiti nō te mauha’a ‘ātōmī : ‘ahuru ma piti pāura A mana’ohia nō 1964, ‘ahuru ma piti Mirage IV, hou te fāna’ora’a i te mauha’a tama’i ‘e te pahī hopu^[5].

CR du Conseil de défense du 29 mars 1963, p. 8 : de Gaulle demande confirmation du choix de la Polynésie ; Thiry répond en invoquant le précédent étatsunien.

'Ua fa'aara te tāu'aparaura'a i te huirā'atira nō ni'a i te mau fifi o te fa'atururira'a mana'o. I te 'āva'e Tenuare 1946, 'ua iti mai te turu o te nūna'a Farāni i te fāito e piti i ni'a i te toru nō ni'a i te parau o te tahi pūai o te nu'u mai te taima a riro ai teie uira'a 'ei 'ohipa faufa'a nō te poritita [6]. Tē fa'a'ite nei te mau anira'a mana'o huna a te hau i te fāito e vai teitei noa ra o te nūna'a Farāni e 'ore e hōro'a ra i te mana'o i ni'a i te parau o te fa'atururira'a mana'o hou te ha'amaura'a o te PTPA : te toru o te tuha'a i te 'āva'e 'atete 1963. I terā iho ā mahana, 'ua ha'amanahia i Moscou, te parau fa'aaui nō te 'ōpanira'a nō te tahi tuha'a o te mau tāmatarā'a 'ātōmī, o tei fa'a'ite i te nūna'a i te tāu'aparaura'a nō ni'a i te tiara'a mau o te mau mauha'a 'ātōmī nā roto i te aore.

Tei 'ore i matau-maitā'ihia : 'Ua tupu teie upo'oti'ara'a fifi mau i te 'Āpo'ora'a i muri a'e i te tahi mau 'arora'a mū nā rotopū i te mau tōmite nō te Pārurura'a. 'Ua tāpa'o terā o te 15 nō Tenuare 1960 i te ta'a'ēra'a e te mana'o o te tahi pūai o te nu'u Farāni 'āmuihia e te 'ohipa a te mau Hau 'Āmui nō Marite. 'Ua fa'a'ite o De Gaulle i te parau o te horora'a i rāpae i te matahiti 1966 ra, : « Te aura'a o te «OTAN», 'aita fa'ahou tā tātou, 'e tē vai ra te mau mea ato'a tā vetahi 'ē. 'O Norstad [7] te «OTAN», o te ha'amaui i te mau 'ohipa ato'a nā roto i te hō'ē fa'anahonahora'a hau i ni'a atu i te Hau nui. E'ita te reira e fāri'ihia, 'aita vau e fāri'i ra i terā 'ohipa, 'e 'aita ato'a te fenua Farāni tā'āto'a e fāri'i ra i te reira. Nō reira, tē horo nei tātou i ni'a i te tahi mana'o 'ē, 'oia ho'i, te riro-fa'ahoura'a 'ei nūna'a Farāni nā roto i tōna huru mau » [8]. E 'ere teie mana'o i te tahi mana'o

turuhia e te fa'aterera'a hau. I te 'ava'e māti 1960, « 'ua tāmata te tahi feiā i te fa'aho'i fa'ahou mai i te mana'o nō te 'āmuimuirā'a 'ātōmī Farāni-Marite », mai ia Pierre Guillaumat 'aore rā, te ti'a hau 'o François de Rose « o tei pāto'i, 'aita te uira'a i tāu'aparau-papuhia i rotopū i te fa'aterera'a »^[9]. I te mea ho'i e, 'aita roa te 'ohipa 'āmui i tāpe'ahia^[10], tē ha'amata'u nei te fa'aterera'a hau a De Gaulle i tōna mau 'ati. Tē ha'ape'ape'a nei 'o Debré nō nī'a i te mara'ara'a o te moni fa'a'ohipara'a o te fare hāmanira'a tauiha'a a Pierrelatte 'e te mau rāve'a pupuhira'a. I te 30 nō 'ēperēra, 'ua fa'a'ite 'oia ia de Gaulle, e fa'ataime 'oia i te putuputura'a a te Tōmite nō te Pārurura'a o te 9 nō Me, 'ia 'imi oia i te tahi atu rāve'a : « Tē mana'o nei te mau mataī 'e te mau fa'ehau, e nehenehe te tahi fa'anahora'a i te rōpūra'a o te pāura A 'e te pāura H e hāmanihia ». E mau pāura A « ha'apūaihia » teie, e hau roa te pūai o teie pāura i te mau pāura i tāorahia i nī'a i te fenua Tāpōnē, ma te 'ore e nae'a i te rahira'a tane o te tahi mauha'a tama'i ahu 'ātōmī. Tē mana'o ra o Debré e e tāu'aparauhia te reira i roto i te Tōmite nō te Pārurura'a i te hōpe'a 'ava'e mē. E fa'a'ohipahia nā hepetoma e toru nō te mana'o mai i te hō'ē fa'anahora'a 'apī o te tārena.

Tē pāto'i nei 'o De Gaulle. 'Ua 'ite 'ōna, tē hina'aro nei te tahi tuha'a rahi o te Nu'u 'e 'o te Quai i te 'āmuira'a Farāni-Marite^[11]. 'Ua parau 'o Guillaumat i te 'ava'e novema 1958 « e tītauhia e 7 'e tae atu i te 8 matahiti ha'apī'ira'a i te fāito e 200 miriā tārā marite nō te patu i te hō'ē IRBM Farāni ». 'Ua 'ōpua ato'a 'ōna i teie rahira'a matahiti nō te hāmanira'a tāmau. 'Ua fa'aoti 'ōna : « Nō reira, e mea faufa'a roa 'ia fāri'i i terā mauha'a mai roto mai i tā tātou mau 'Ati ». 'Ua pāhono 'o De Gaulle « 'aita 'ōna i fa'aru'e i te fāri'ira'a i te reira mai roto mai i tā tātou mau 'Ati, 'eiaha rā nā roto i te mau huru tupura'a ato'a ». 'E 'ua parau ā 'ōna : « E mea hau a'e 'ia vaiiho i te reira ». I te tau ha'apohera'a rā'au o te matahiti 1960, 'ua pāhono pūai 'o De Gaulle nō tōna ha'ape'ape'ara'a nō nī'a i te fa'anahora'a ahu 'ātōmī : « E tā'u fa'aterehau mātāmua iti rahi, mai te peu tē vai ra te tahi 'ōpuara'a i rōpū, tē hina'aro nei au e 'ite i te reira. I te tahi atu pae, te mehameha nei au, nō teie 'ōpuara'a, e fāriu tātou i nī'a i te tahi pae paruparu 'e te tano 'ore o te arata'i ia tātou 'ia vaiiho i te pāura H. Nō te 'ite maita'i i te reira, tē ti'aturi nei au, e ti'a iā'u 'ia tāpe'a i te putuputura'a a te Tōmite Pārurura'a i fa'ata'ahia nō te 9 nō Mē.

«E mea tītauhia te pāura H, mai te peu 'aita, 'aita ā tā tātou fa'anahora'a tā'āto'a e faufa'a » : E mea au a'e nā de Gaulle i te pūai poritita e noa'a mai e te ahu 'ātōmī i te hō'ē pāura A maita'i noa nō te hō'ē tau poto

'Ua fa'atupu te putuputura'a i te tahi fa'arurura'a varavara roa i teie vāhi, i reira o' De Gaulle i fa'aro'o ai... hou a fa'aoti ai. Tē fa'ahanahana nei 'ōna i tōna vai 'ōtahira'a i mua i te mau ra'atira fa'ehau, te mau 'ite, 'e te mau fa'atere hau : « 'Ua putuputu tātou i teie mahana nō te hō'ē fa'aotira'a, nō te rave ho'i i te hō'ē mā'itira'a." E fa'ahitihia te uira'a nō te mana ahu 'ātōmī 'ia au i

te mau tuha'a o te fa'ahemo atu i te mau fifi i te pae o te moni, o te anoha'a, o te nu'u, e tae noa atu te fifi o te fa'anahora'a, o tei 'ano'ihia i roto i te hō'ē tītaura'a poritita : « Tē fa'ahemo nei te hō'ē uira'a i te mau mea ato'a : mai te mea e, e fa'aru'e tātou i te pāura H, o te fāri'ira'a ia i te huru pāpū o tō tātou 'aravihi va'a 'āi'a tītau i ni'a i te fāito o te ao nei. Eie ho'i te fifi. »^[12] 'Ua tūra'i a'ena te ti'ara'a e te ta'a'ēra'a o te mau nūna'a ato'a i te mana'o 'o Mendès 'oia ho'i te fa'aru'era'a ma te hau e te fāna'ora'a e fa'ata'a'ē ra ia Farāni i te fenua Heremani 'aita tāna e 'ātōmī fa'ahou^[13]. 'Ua tāpa'o atu 'o De Gaulle ia Farāni i roto i te horora'a ahu 'ātōmī : « I te taime a fa'aru'e ai tātou i te pāura H, e horo ia o vetahi 'ē. 'Ua parau mai te peretiteni Nehru iā'u nei inanahi, te rohi ra te fenua Taina i ni'a i te reira, e mea fātata roa e ha'amata 'ōna i te tāmata ». 'Ia au i te 'ohipa i fa'ahiti-pinepinehia i tupu i te matahiti 1940, i ni'a i te pae fa'anahora'a tē fa'aruru ra te mana'o rahi e, 'eiaha te fenua Farāni 'ia ora maoti te tahi noa tuha'a i te fa'anahora'a 'ātōmī 'āpī e fa'ahepora ra i te 'Ati 'ia ti'a nō tōna iho ora.

'O De Gaulle ana'e tei hina'aro e fāna'o mai i te hō'ē pāura H, o tei tītau i te tahi vāhi tāmatarā'a 'āpī nō tōna ho'i pūai rahi. Tē fa'ahiti ra te tēnerara Ély i te huru ha'avare o te hō'ē mauha'a tama'i H 'aita e rāve'a utara'a 'e tē ani ra 'ōna « 'ia tūra'i i te fa'anahora'a pāura A maoti te pāura ha'amaita'ihia, ma te fa'atāere i te pāura H ». 'Ia au i te fa'anahora'a Marite, tē pāto'i nei 'o Debré i te mana'o maita'i o te tārena i fa'ata'ahia e De Gaulle: « 'Aita tā tātou e rāve'a hāmanira'a 'aifāito e tā te mau Hau Marite ». Hō'ē ā 'ōti'a tā Guillaumat e fa'ahiti ra : « Tē vai ra ā te tahi 'ohipa 'aita i 'itehia atu ra : Te fa'a'ohipara'a i te ritiūmu nō te pāura H. E mea paruparu noa ā te mau pū hāmanira'a Farāni tā'āto'a nō teie huru fifi ».

Tē fa'arumaruma nei te 'ātimarara Nomy i ni'a te parau fa'aa'u o te pahī hopu 'ātōmī o tei « fa'a'ore roa i te ture fa'anahora'a a te Nu'u moana e 5 matahiti te maoro ». 'Ua maere 'o De Gaulle e : « 'Ua oti terā. E nehenehe tā tātou e fāna'o i te pāura H. Nō te aha 'aita te rahira'a o 'outou e 'ore ai e fāri'i vitiviti i teie 'ohipa ? ». Tē fa'aite nei te parau « 'oe » i tōna 'ōtahira'a mai te pāhonorā'a a Debré, o te fa'ata'a ra i te peretiteni i tāna mau fa'atere 'e tāna mau anoparau : « 'Eiaha e mana'o 'ino i tō mātou mana'o : 'aita e fē'ā'āra'a nō ni'a i te pūai o te nu'u e te pāura H, i roto ra i te mau fa'aotira'a i ravehia 'e te mau moni e nehenehe e hōro'a »^[14].

E mea au a'e nā De Gaulle e fa'aru'e i te mau rāve'a utara'a (o tāna i fa'a'ite 'ua 'āmuihia te 'ohipa : « 'Ua ha'amata mātou i te 'ohipa e te Peretāne »), 'e te manuiara'a o te fa'atururira'a mana'o tau poto, nō te maita'i o te poritita o te tahi pāura H i fa'a'itehia e tau tāmatarā'a. Noa atu, e ferurira'a manamana tō te rahira'a : « Tā mana'o noa ra vau mai te peu e fāna'o 'oi'oi tātou i te pāura H, e fāna'o 'oi'oi ato'a tātou i te mau rāve'a utara'a, 'oia ho'i i muri mai e 5 matahiti. Mai te peu te hina'arohia ra, e nehenehe tā tātou e ho'o mai 'e e rave 'āmui e vetahi 'e ». E hope te mau tāu'aparaura'a nā roto i te hō'ē 'aparaura'a nō ni'a i te moni, tā de Gaulle ho'i i

tapu poto: « E noa'a mai iho ā te moni ». 'Ua fa'ahope 'ōna e : « E mea tītauhia te pāura H, mai te peu 'aita, 'aita ā tā tātou fa'anahora'a tā'āto'a e faufa'a ».

I te 'Āpo'ora'a fa'atere hau o te 29 nō Tiunu 1960, 'o Messmer ana'e tei 'ore i pāto'i i te tōmite pāururura'a, e'ita te mau ha'amāu'ara'a i noa'a mai e fa'arepu i te tura'a o te moni tā'āto'a. Tē tāmata ra 'o Debré i te tāmārū i te mau mero 'Ataranitita pāto'i roa a'e : « 'Aita roa teie 'ōpuara'a e fa'aite ra i te tahi fa'a'aimara'a i te rave-'āmuira'a i te 'ohipa e te mau 'Ati, terā rā, e mea fifi roa te reira.»^[15] Tē fa'aitoito nei 'o Washington i tāna poritita nō te fa'a'ore i te pararera'a nā roto i te fa'ahitira'a i te mana'o a te OTAN « 'ei mahara'a o te mana 'ātōmī » nō fa'atururi i te mana'o o te mau 'ati 'ia fāna'o i tō rātou iho pūai.^[16] Tē ha'apāpū ra 'o De Gaulle i tōna reo : « Te mana'o nei au e mea faufa'a roa teie 'ōpuara'a ture. »^[17]

Terā rā, 'aita roa te nu'u fa'ehau i pe'e a'e i teie horora'a nō te fāna'o i te pāura H. I te Tōmite nō te Pāururura'a o te 19 nō Tenuare 1962, 'ua 'ōtemutemu 'o de Gaulle i te ho'i-fa'ahoura'a mai te mā'itira'a o te hō'ē pāura teitei e 700 tt (tiro tane) tei fa'ahitihia e Guillaumat 'ei mono i te mau mauha'a ahu 'ātōmī^[18]. I te matahiti 1966, e maha matahiti i muri a'e, 'ua fa'atupu te tahi tōmite tei hi'opo'a i te PTPA i te tahi fa'aotira'a ta'a'ē i te ha'api'ira'a a De Gaulle, ma te hina'aro rahi a'e i te hāmanira'a i te hō'ē rāve'a utara'a mao'a i mua i te fāna'ora'a i te pāura H. 'Oia ho'i, e te mauha'a ahu 'ātōmī « e'ita te fāito fifi i fa'ātopahia e nu'u rahi roa 'ia fa'aauhia e te mauha'a pāura teitei »^[19]. Nō reira, 'ua mana'ohia teie fa'aotira'a o te fa'ariro i te PTPA mai ia Reggane ra te huru i roto rā i te moana pātītifa ma te 'ore e 'ōpua i te ahu 'ātōmī: « nō te hi'ora'a 'ohipa, mai te mea ra e, e mea au a'e 'ia ha'amaita'i i te 'aravihi nō te fa'aōra'a o tā tātou mau mauha'a tama'i o te nehenehe e riro 'ei tahito i roto i nā 'ahuru matahiti i muri, maoti i te 'imi te hō'ē mara'ara'a o tō rātou pūai. Terā rā, 'ua mā'itihia te tahua 'āpī nō te « fa'ati'a i te pupuhira'a i te mau pāura 'ātōmī pūai hope »^[20], 'oia ho'i te mau pāura rahira'a tane^[21].

Te mau tumu poritita a te t'nerara De Gaulle e pe'e i te m?'itira'a ia P'r?netia

'Ua fa'ahiti mai te tēnerara Thiry i te parau i muri, ma te fa'a'ite « i te rurura'a o te Tōmite ta'a'ē o te 21 nō 'ātopa 1961 » 'aita te mau pū'ohura'a e 'itehia i roto i te mau ha'aputuputura'a^[22]. « Mai te mau 'ohipa ataata rahi ato'a, 'aita e pāpa'ira'a i ni'a iho, te parau noa tei fa'a'ohipahia, 'e 'aita ato'a te ta'ata e fa'a'ite pāpū atu, 'ia hina'arohia. Parau iho ra te tēnerara De Gaulle :

- 'Oia ho'i, 'aita te mētēpara « Sahara » e nava'i ra, nō te aha ?

- Nō te mea 'aita e nehenehe e fa'a'ohipa i te ahu 'ātōmī.

- Nā reira, e haere ia tātou i te tahi atu vāhi.

I hea ? E'ere nāna e parau mai.

Messmer :

- E haere i te tahi atu vāhi, e fifi tātou... Te Moana ? 'Aita tātou e nehenehe e haere i te Moana Roto fenua, 'Ātaranitita, 'aita iho ā paha e nehenehe, te Moana pātitifā e mea ātea teie mea » [23].

I te Tōmite nō te Pārurura'a i tenuare 1962, 'ua ha'amata te tahi tāu'aparaura'a i roto ho'i 'o Debré i te fa'a'itera'a i te parau o te pāura ara pao. Hō'ē ā huru te mau fifi i te pae nō te fa'aterera'a mauha'a 'āpī i Taratoni 'e i Pōrīnetia, o te ha'apūai ra i te parau o te poritita. E ti'ara'a rahi a'e tō te vai-itira'a o te mau nūna'a 'ē'ē i te hō'ē vāhi piri noa mai, i te mehameha nō te ataata o te ti'ara'a o te mau nūna'a nō terā iho fenua :

- E tēnerara De Gaulle. E te mau motu nō te Moana 'Īnītia, te fenua Saint-Paul, te fenua Amsterdam [fenua nō te pae Apato'a o Farāni], e te fenua Tromelin ?

- E Messmer tāne. 'Aita te huru o te fenua Saint-Paul 'e i Amsterdam e fa'ati'a ra i te mā'itira'a ia rāua. E mea fātata roa te fenua Tromelin i te fenua Mātetāta.

- E Fa'atere hau mātāmua. I 'ō atu, 'aita e nehenehe e tāmata nā roto i te mau ara pao.

- E Guillaumat tāne. 'Aita te motu nō Noera i ātea roa ia Java 'ua au iho ā ia ia Tromelin rāua te fenua Mātetāta.

- E Fa'atere hau mātāmua. Mai Tromelin mai, e nae'ahia 'o Mātetāta [24] e te pūai 'ātōmī.

Tē parau ra 'o Thiry 'aita te putuputura'a e ravehia nō te tumu poritita, nō te « pirira'a o te fenua Maurice ia Matetata », nā fenua 'ē'ē [25]. Tē toe ra te moana pātifā. Mai te hope'a matahiti 1961, 'ua ahoaho te fa'atere hau nō te mau fenua 'ē'ē nō ni'a i te pupuhira'a i Taratoni, e mea rahi a'e tōna huirā'atira nō 'Europa mai i tō Pōrīnetia, 'e e mea rahi a'e tōna mau ti'a poritita i Pari. 'Ua faufa'a 'ore tō Jacquinet tāparura'a nō te mau motu nō Kerguelens 'aore rā nō te mau motu nō Crozets. Tē hina'aro roa ra 'o Messmer ia Pōrīnetia : 'ua feruri 'ōna i te mau motu nō Mātuita mai te matahiti 1961 mai ā, « mea ātea roa 'e 'aita i ātea roa i te fenua nō Christmas» [26]. Tē fa'ata'a ra te marite i te fenua Pōrīnetia. 'Ua fāna'o 'o De Gaulle i teie taime nō te ha'apāpū fa'ahou i te vai-maita'ira'a o te hau Farāni i reira. E ravehia te mau mana'o i fa'ahitihia i te 'ōmuara'a o te mau matahiti 1840 : fa'aitoito i te nu'ura'a o teie mau motu ma te paraura'a, e pāruru rātou i tō rātou iho tumu i mua i te mana 'ino o te mau Peretāne. E ta'ata pāpa'i papa'ā 'ā'amu maita'i roa 'o De Gaulle [27]. I tōna fa'aro'ora'a i te parau o te pāto'ira'a nō te ha'amaurā'a o te PTPA i te matahiti 1964, 'ua ha'amana'o 'ōna : « 'Ua hānere e piti 'ahuru matahiti i teie nei tō te 'ohipa

Pritchard tupura'a, e tē vai fa'ahou ra teie mau titotitora'a mai tei mātaro-maita'ihia ! E tauui noa te ao nei. Terā rā, tē vai ra te ti'ara'a mure 'ore i roto i te mau 'arora'a fa'aro'o, te mau 'arora'a o te mau peu tumu, 'e te mau 'arora'a o te mau hina'aro o te nūna'a. E i muri mai i te reira mau 'ohipa ato'a, e 'ite noa tātou i te mau Peretāne »^[28]. Nō te Pāruru i te fenua Niu Titera i te fa'aro'o Peretāne, 'ua fa'ahiti te mau turu Farāni a De Gaulle i te parau tumu a Guizot, ma te ha'apārahi i te ti'amāra'a Farāni i Tahiti nā roto i te pūai : 'Ua riro mai 'o Tahiti, 'ei vāhi nō te fa'a'itera'a i te mana Farāni tei fa'a'āpihia e te mau rāve'a aravihi nō teie tau, 'ōna tei fa'ahoho'a i te fenua Farāni ti'amā nō te mau ti'ara'a mana o te ta'ata^[29].

I te 27 nō tiurai 1962, 'ahuru ma vau 'āva'e nā mua a'e i te 'Āpo'ora'a rahi o tei mā'iti ia Tuamotu i te 'Āpo'ora'a tāmatahiti o tei ruru i te mau tāvana o te mau tuha'a fenua nā te ara i te Élysée, 'ua hi'opo'a 'o De Gaulle i te mau parau fa'a'ite a te Hau Ēmēpera : « E'ere teie mau fenua iti ato'a i te fenua Farāni, maoti noa te fenua Taratoni, e rahira'a feiā Farāni tei 'ō ». 'Ua fa'aorahia te mau motu nō Comores 'e 'aita e fifi nō rātou. Terā rā, 'ua tau tōna mana'o nō Tahiti, ma te fa'ata'a māite i te 'āno'ira'a o te mau 'ohipa 'ana'anatae o te tūra'i iāna 'ia fa'ariro i teie fenua 'ei fenua ta'a'ē mau : « E fa'aea noa tātou i Pōrīnetia nō te faufa'a rahi o teie mau motu ; nō te maita'i o te ta'ata, 'eiaha tātou e hi'o i te parau o te moni i teie iho ā ra taimē »^[30].

'Ua fa'ahoho'ahia teie mana'o nō ni'a i te 'ohipa poritita-moni e ono matahiti i muri iho, i te taimē a haere mai ai 'o de Gaulle e heheu i te pū i muri nō Pape'ete 'e i muri iho a pupuhi ai 'ōna ia Bételgeuse i te 'āva'e tetepa 1966 : « 'Ua fa'ahiti 'oe i te Pū Tāmatarā'a nō Pātītifa. 'Oia ho'i, 'ua hina'aro 'o Pōrīnetia e riro 'ei pū nō teie fa'anahora'a rahi, ma te 'ōpua 'ia fāna'o te pūai Farāni i te huru o te fa'atururira'a mana'o o te ti'a e ha'apāpū māite i tō tātou iho hau i roto i te hō'ē ao ataata mau. E parau mau. Tē vai ato'a ra te tahi huru fa'aho'ira'a, mai te peu ē, e ti'a iā'u e parau : nō te fa'ahotura'a e pe'e ra i teie fa'anahora'a o te Pū, e mea fa'ahiahia mau ! E'ita te mea e ti'a 'ia tupu i muri iho e tāere roa mai ... »^[31].

Ha'apatora'a parau

Privé de l'aide américaine pour créer une force de frappe, le général Gaulle fait de nécessité vertu et présente l'obtention de la bombe atomique comme le signe et le moyen de l'indépendance nationale. Il prolonge cette logique pour la bombe H (à fusion nucléaire), ce qui le conduit à chercher un nouveau centre de tirs pour délivrer sa diplomatie des embarras causés par les essais aériens (Reggane) dans le Sahara. La décision de négocier l'indépendance de l'Algérie aiguise cette quête d'autant que le nouveau site de tirs souterrains à In Ecker ne permet pas d'envisager les explosions autrement puissantes de la bombe H à venir. De Gaulle joue un rôle majeur dans la décision de se doter d'une bombe thermonucléaire, laquelle conduit à chercher un nouveau site, finalement identifié aux Tuamotu. Cette décision ne s'est pas imposée facilement ; quant aux choix des militaires de tirer en Polynésie, il convient au souhait du général de Gaulle qui considère l'intérêt stratégique de Tahiti pour la France.

Puna o te parau

SGDSN, tōmite nō te pārorura'a o te mau matahiti 1958–1967. SHD, raura'a GR 13 R ('oia ho'i : 132) AN, 5 AG1 95, Ha'avāra'a nā roto i te parau o te Tōmite a te mau fa'atere hau

Tapura puta tai'ora'a

Frédéric Bozo, *E piti fa'annahora'a n? 'Europa. De Gaulle, te fenua Marite 'a te '?muira'a 'Ataranitita (1958-1969)*, Plon 1996. Renaud Meltz, « Te tahi 'ōtahira'a : Te tēnerara De Gaulle 'e te pāura H », *Ve'a rahi*, pu'e parau « De Gaulle 'ei faufa'a », n°4, tau ve'ave'a 2020, Ve'a ha'api'ira'a teitei nō Louvain, 'api. 115–128. Maurice Vaïsse, *Te rahira'a poritita '??' a te t?nerara De Gaulle, 1958-1969*, Fayard, 1998.

Rohiparau /Taparau/ Fatu parau

[Renaud Meltz](#)

Fa'atere nō te nene'ira'a

Parau papa'i ha'apapu

1. Chloë Mayoux, « Te tauturu Peretāne nō te mau tāmatarā'a Farāni i te tau o te ti'amāra'a o 'Āfiritā (1959–1960) : hō'ē 'aru tiraorao », Tā'aira'a a te mau nūna'a ato'a, tuha'a. 194, n°. 2, 2023, 'api. 27–47.
2. Pierre Messmer, I muri mai rave rahi tama'i, ... Puta ha'amana'ora'a, Albin Michel, 1992, 'api. 306.
3. SGSDN, Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 21 nō māti 1961, 'api. 8.
4. Le Monde (Te Ao), i te 21 nō 'ātopa 1960.
5. SGSDN, Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 21 nō māti 1961, 'api. 7.
6. Sezin Topçu, « Hu'ahu'a 'ātōmī, hanahana 'e 'auparira'a. 'Aroti'a i mua i tō te fenua Farāni fāna'ora'a i te 'ātōmī hou te matahiti 1968 », C. Pessis, C. Topçu, Ch. Bonneuil, dir., Te tahi atu 'ā'amu o nā « Hanahana e Toru 'ahuru ». Fa'a'āpīra'a, pāto'ira'a 'e ha'avi'ivi'ira'a i te fenua Farāni i muri mai i te tama'i, Te heheura'a, 2013, 'api. 189–209, 'api. 191.
7. Te tēnerara Lauris Norstad, tōmānā Hope o te mau pūai 'Ati i 'Europa.
8. SGSDN, Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 15 nō tenuare 1960, 'api. 32.
9. Frédéric Bozo, *E piti fa'anahora'a n? 'Europa. De Gaulle, te fenua Marite 'e te 'tahirā'a 'taranetita (1958-1969)*, Plon 1996, 'api. 45–67. Pāpa'ira'a a Guillaumat, « Poritita 'ātōmī o te fenua Farāni », 8 nō māti 1960 ; 'e nā Rose à Alphand, 16 nō fepuare 1960, MAE, Fa'aaura'a 1948–1960, 'āfata 254.
10. Béatrice Faillès, « 'Āere-'orera'a 'e 'ōtahirā'a 'ātōmī o te fenua Farāni : Te 'ōmuara'a o te Paera'a o te Rēpūpirīta », *f?na'ora'a i te mauha'a tama'i 'e te Paera'a o te R?p?pir?ta* ». *Hope'a o n? matahiti 1950 'e 1960*, fare nene'ira'a CNRS, 'api. 305–317, 'api. 313.
11. F. Bozo, op. cit., e pi'i ra mai 'o Rose ia Alphand, i te 16 nō fepuare 1960, MAE, Fa'aaura'a 1948–1960, 'āfata 254.
12. SGSDN, Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 9 nō mē 1960, 'api. 5.
13. Laurent Césari, « Te 'ātōmī fa'ehau i roto i te mau tauira'a Farāni-marite mai te matahiti 1945 », *Feruri i te fa'anahora'a o te ao nei i n? tenetere XIX-XXI. 'Ati ti'a a'e i te 'ohipa a George-Henri Soutou*

, PUPS, 2013, 'api. 179–194, 'api. 180, e fa'ahiti ra ia J. E. C. Hymans, *Te Mana'o n? ni'a i te mara'ara'a o te mau mauha'a 't?m? : Te h?ro'a, te uru pu'upu'u 'e te mau 'ohipa '??*, Cambridge, Ve'a a te Fare ha'api'ira'a teitei nō Cambridge 2006.

14. SGSDN, Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 9 nō mē 1960, 'api. 14, tārēnīhia e mātou.
15. AN, 5 AG1 95, Parau ha'avāra'a nā roto i te parau o te 'āpo'ora'a o te mau fa'aterehau o te 29 nō tiunu 1960.
16. SGSDN, pāpa'ira'a o te 7 nō tenuare 1961 fa'aineinera'a i te Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 13 nō tenuare 1961. « 'ōpuara'a Marite i te ha'amaura'a i te tahi pūai 'ātōmī « OTAN ». 'Ua 'ite 'o De Gaulle, i te roara'a o teie tōmite, i te 'ohipa mau « E ti'a ia Marite mā 'ia rave 'o rātou ana'e » Parau ha'avāra'a o te 13 nō tenuare 1961.
17. Louis Terrenoire, *De Gaulle i te 'po'ora'a fa'aterehau*, Fare nene'ira'a Eurocibles, 2018, 'api. 239.
18. SGSDN, Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 19 nō tenuare 1962, 'api. 11.
19. SHD, GR 9 S 93, Vauvaura'a o te tōmite iti rāve'a, rahira'a ta'ata 'e mātēria i te 'āmuira'a o te tōmite Pū Tāmatara'a nō pātīfā apato'a », i te 1er nō tetepa 1966.
20. *Ibid.*
21. SGSDN, Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 29 nō māti 1963, tēnerara Thiry, 'api. 3.
22. SGSDN, fa'ahitihia i roto i te pāpa'ira'a fa'aineine o te 17 nō tenuare 1962 i te Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 19 nō tenuare, tēnerara Louis Dodelier, ra'atira o te Hau Rahi ta'a'ē o te peretiteni, 'api. 5.
23. SHD, AI 8 Z 52 tāu'aparaura'a e te tēnerara Thiry i te matahiti 1976.
24. SGSDN, Ha'avāra'a Pāpa'i o te Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 26 nō tenuare 1962, 'api 23.
25. SGSDN Pū'ohura'a o te Tōmite o te Pārurura'a o te 27 nō tiurai 1962, 'api. 13.
26. SHD, GR 13 R 132, pu'e parau 55, i te 14 nō tetepa 1961.
27. Maurice Agulhon, *De Gaulle, 't'amu, t'pa'o, 't'aj*, Plon, 2000.

28. Alain Peyrefitte, *'O de Gaulle i ter? tau, 2*, Gallimard, 2002.
29. Gabrielle Hecht, « Te mana 'ātōmī : te fa'atupuara'a o nā « Hanahana e Toru 'ahuru », C. Pessis, C. Topçu, Ch. Bonneuil, *Te tahi atu '?amu o n? matahiti « Hanahana e Toru 'ahuru »*, 'api. 164.
30. Louis Aimé Grimald, *Tāvana rahi i pātitifā*, Berger-Levrault, 1990, 'api. 269.
31. <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaulle00121/voyage-a-tahiti.html>